

Az újraolvasandó Otto Bauer II.

Bauer következetes historizmusa tette lehetővé, hogy újszerűen nyúljon a „történelem nélküli“ és a „történelmi“ nemzetek marxi—engelsi koncepciójához, a téves, sőt igazságtalan megítéléseknek ahhoz az összességéhez, amelyet a Bauerrel polemizáló Kautsky is már tarthatatlannak minősített. A századfordulón nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a történelem nem igazodott Marx és Engels számos előrejelzéséhez. Nem temette maga alá az általuk „életképtelennek“, „ellenforradalminak“ bélyegzett népeket, „népmorzszakat“ és „népronscokat“.

Noha Marx és Engels fogalomhasználata nem fedi egymást, s ezért a kritikai értelmezésnek differenciálnia kell, mégis indokolt a mindkettőjükre vonatkozó kérdés: mi a forrása, mi a magyarázata ezeknek a hamis prognózisoknak és egész népeket elítélő minősítéseknek?

A nemzeti kérdést másrendűvé lefokozó és a XIX. század derekának nemzeti-nemzetiségi mozgalmait az Európa-központúság optikáján át vizsgáló — már érintett — felfogásuk számára az angliai és a franciaországi, tehát az állam—nyelv—nemzet, és a nem a nyelv—nemzet—állam összefüggéseiben végbemenő nemzetfejlődés volt a modell. Nyugatot Kelettel szembeállítva, mindenképpen az előbbi képviselte szemükben a civilizációt, a forradalmat és a jövőt, míg az utóbbi a maga elmaradt agrárstruktúráival, barbár „paraszi nemzetiségeivel“ és „természeti“ állapotban megmaradt „haldokló“ néptöredékeivel a múltat, a maradiságot jelentette. Az államalakulatokról felállított ranglistájukon — feltehetően jakobinus hagyományként — a központosítottakat illette meg az elsőbbség. És ugyanez az előnyben részesítés járulhatott hozzá ahhoz is, hogy a nyugati centralizált államok határain belül elhelyezkedett kis nemzetiségek beolvadását, eltűnését befejezettek, visszafordíthatatlannak tekintették.

Ma már közhely, hogy a nyugat-európai társadalmi haladáshoz kapcsolódó reményeik és előrejelzéseik alapvető vonatkozásaikban nem igazolódtak. A fejlett tőkés országok összeomlása, illetve forradalmi átalakulása nem következett be. A kapitalizmus életképességére és a forradalmi válság elmélyülésének ütemére vonatkozó jóváindulások meghatározók voltak azonban a nemzetfejlődés útján megerekedt népcsoportok jövőjére vonatkozó következtetéseikben is. Az európai forradalmat annyira küszöbön lévőnek érezték, hogy nem bíztak a peremterületeken vegetáló elmaradtak nemzeté fejlődésében, amit egyébként nem is kívántak.

Szemléletük eme fogyatékságai mellett vegyük még számításba az 1848—1849-es középkelet-európai forradalmak rendkívül bonyolult, ellentmondásos képzetét, valamint azt a tényt, hogy e térség mozgalmairól és konfliktusairól csak gyér információkkal, gyakran felületes ismeretekkel rendelkeztek. A sláv népek törekvései mögött például mindenütt a cári politika mesterkedéseit gyanították, s nem számoltak eléggé sem a bécsi udvar megosztó praktikáival, sem a magyar forradalom vezető köreinek a nemzeti kérdésben oly sokáig megnyilvánuló szűkkeltségével.

Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben — az ír- és a lengyelkérdés kapcsán — Marx és Engels felfogásában fordulat állt be. Az ír szabadságharc 1867-től kezdődően rávezeti őket arra a felismerésre, hogy Írország felszabadulása nem pusztán következménye lesz az angol munkásosztály győzelmének, hanem fordítva, az angol munkásság emancipálódása egyenesen megköveteli az ír szabadság előzetes kivívását. Hisz nem lehet szabad az a nép, amely más népet elnyom, és nincs nagyobb szerencsétlenség egy népre nézve, mint az, hogy másokat szolgaságban tart. Új megközelítés tapasztalható, és új terminológiát alkalmaznak az osztályharc és a nemzeti szabadságküzdelmek viszonyának az értelmezésében is. Az „elnyomott népek“ nem ellenpólusai többé a nagy történelmi nemzeteknek; az előbbieket nemzeti és társadalmi szabadságért folyó küzdelme hatékonyan serkenetheti az utóbbiak munkásainak osztályharcát. Az 1863-as lengyel felkelést üdvözlő Marx arról ír Engelsnek, hogy most már elképzelhető egy olyan szakasz, amelyben a forradalmi hullám nem Nyugatról Keletre, hanem fordítva, az elmaradt agrárországok felől a fejlett nyugati országok irányába fog terjedni.

Visszatérve a történelem nélküli népekhez, lehetséges, sőt létezik egy másféle, éspedig dichotómiás értelmezés. A fogalom — eszerint — nemcsak valamely

nép fatális lemaradását rögzítheti a történelem adott fokán, hanem a későbbi fejlődés erővonalaiiban kibontakozó dinamizmust is tolmácsolhatja. Ebben a funkcióban pedig egy átmeneti állapotot jelez, a nemzeté válás lehetőségét és irányát fejezi ki. Otto Bauer szintén ebben az értelemben használja. Könyve megjelenésének idején az ortodox beidegződéssel való szakítás volt részéről annak a perspektívának a felvázolása, hogy a történelem nélküli népek felébredhetnek a tespedésből, és történelemalkító alanyokká válhatnak. Egyetlen népre sem nehezedik valamilyen megváltoztathatatlan végzet. Egyik sem tekinthető alkatilag „ellenforradalmi”-nak.

Mindazok a szerzők, akik aláhúzzák a *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* úttörő jellegét, főként a történelem nélküli népek jövőjének baueri értelmezésében megnyilvánuló realizmust méltatják.

Bauer a vendek, szlovének és csehek példáján demonstrálja tételét, s ennek lényege az, hogy ha valamely etnikum létének adott szakaszában nem rendelkezik a nemzeti kultúra megteremtésére és hordozására képes vezető osztállyal, akkor tényleg alkalmazható rá a történelem nélküli nép elnevezés. Ez a minősítés azonban nem fogható úgy fel, hogy sohasem volt történelme. (A vendek történetje például 820-ig nyomon követhető.) A fogalom használata Bauernél nem jelenti továbbá azt sem, hogy ezek a népek a jövőben is képtelenek lesznek a történelemalkotásra.

Ami az ébredésnek, a történelmi lét meghódításának a folyamatát illeti, Bauer behatóan elemzi a cseh nép múltját és pályáját. Felidézti a cseh uralkodó osztályok megsemmisítő vereségét a Habsburgokkal való harcban, ami azzal járt, hogy a nagy többségében paraszti cseh nép hosszú időre kikapcsolódott mind a politikai, mind a kulturális életből. Bauer elidőzik a német polgári humanizmus (például Herder) szerepénél is, méltatja érdemét a történelem nélküli népek irodalmi nyelvének, literatúrájának és nemzeti öntudatának — az értelmiség közvetítésével történő — kifejlődésében. A hangsúly azonban a gazdasági tényezőkre, nevezetesen a kapitalista termelési viszonyok meghonosodására esik, mert — marxistaként — ezeknek az elterjedéséhez és következményeihez köti a nemzeti újjászületést.¹¹

A Habsburg-monarchia nemzetiségi problémáját elemző nagy művében Robert A. Kann elismeréssel szóló Bauer koncepciójáról. És noha — szerinte — a tőkés fejlődés hatásának későbbi leegyszerűsítő-dogmatikus bemutatása sok zavart okozott és sok jogos kritikát váltott ki, a történelmi tapasztalatok megerősítették a nemesség és polgárság, valamint a nemzeti kultúra összefüggésére vonatkozó tételt. Ugyanakkor viszont elfogadottá vált ama megállapítás is, hogy nem kell egyenlőségi jelet tenni a történelemmel rendelkező etnikum és szuverén nemzeti állam fennállása közé. Az utóbbi nélkül is léteztek olyan népcsoportok, amelyeknek nem csupán etnikai, hanem nemzeti-politikai egységük volt.¹²

Otto Bauer felfogásának újszerű realizmusa a társadalmi és nemzeti törekvések dialektikájára, valamint a nemzeti sajátosságoknak a szocializmusban várható növekvő fajsúlyára vonatkozó nézeteiben is pregnánsan érvényesül. Már a történelmi, illetve a történelem nélküli népekről szóló tételének kialakítása során észlelhette az előbbieket összefonódását az elmúlt századok folyamán, a korabeli Ausztriában pedig szembetalálta magát egyrészt a soknemzetiségű állam munkásságának osztályszerkezetében bekövetkezett mutációkkal, másrészt az uralkodó és az elnyomott nemzettek munkásainak egymáshoz való viszonyában beállott változásokkal. Már említettük, hogy a múlt század végén gyors ütemben előrehaladó iparosodás és városiasodás hatalmas tömegeket mozdított ki a hagyományos agrárvidékekről, s őket — olesó munkaerővé változtatva — az ipari központokba, a városokba telepítette át. Nem nehéz elképzelni, milyen népesedési és szociális következményekkel járt ez az addig ismeretlen arányú társadalmi mobilitás. A birodalom különböző országrészei között észlelhető fejlődésbeli különbségeknek elkerülhetetlenül hatást kellett gyakorolniuk a munkásmozgalom megfelelő különítményeire is, mint ahogyan hosszú időt át a szakszervezetekben és a pártban a német elem volt előtérben. A munkásmozgalom nem függetleníthette magát a birodalom nemzeti-nemzetiségi ellentéteitől.

A kettős elnyomás terhe alatt a nemzetiségi dolgozók radikalizálódása fokozódott, s ez a folyamat arra volt visszavezethető, hogy a nemzeti elnyomás egyik leglátványosabb formája a társadalmi kizsákmányolásban nyilvánult meg. Míg az osztályelnyomás és kizsákmányolás ideig-óráig leplezhető, az idegen nemzeti uralom az első pillanattól kezdve mindenki számára nyilvánvaló. A nemzetiségi tömegekben észlelhető mind erősödő nyugtalanságot az anyanyelvhez, az etnikumhoz való ragaszkodás is fűtötte; az osztályhovatartozás gyakran a nemzeti identitással esett egybe.

Otto Bauer érdeme éppen ezeknek a bonyolult viszonyoknak és jelenségeknek az elméleti rögzítése, annak a feltárása, hogy az osztályhelyzetet sokszor a nemzeti-nemzetiségi különbségek szabják meg. Ő figyelt fel továbbá arra, hogy a proletariátusnak is lehetnek nemzeti érdekei. Az osztályérdek ugyanis nem vegyítisza motiváció, hanem rendszerint kisebb-nagyobb mértékben nemzeti mozzanatokkal színeződik. Továbbá: a nemzeti és a társadalmi ellentétek egybeszövődésének feltételei között mind az uralkodó, mind az elnyomott kisebbségek körében a nacionalizmus is erősödik.¹³

Mindmáig megőrizte érvényét az az ausztriai tapasztalatokból leszűrt tanulság, hogy az idegen uralom nyilvánvalóvá s ily módon elviselhetetlenné teszi az elnyomás és kizsákmányolás összes benne összegeződő és egymást felerősítő válfajait. A századforduló soknyelvű Ausztriájában megfigyelt antagonizmusok arra készítettek Bauert, hogy leszögezze: a különböző társadalmi, politikai és kulturális ellentétek szükségszerűen nemzeti-nemzetiségi alakot öltenek. Így például német-cseh viszonylatban, a tőkésék, az arisztokraták és a bürokraták elleni gyűlölet a cseheknek a németekkel szemben érzett gyűlöleteként csapódott le.¹⁴

Ha az eddigiekben a társadalmi folyamatok és ellentétek éles szemű megfigyelőjét, most ama távolba látó szociológust és politikuszt kell méltatnunk, aki kortársai között szinte egyedül jósolta meg, hogy a szocializmus nem fogja a nemzeti különbségeket megszüntetni. Ellenkezőleg, biztosítja majd a sajátosságok kiteljesedésének kedvező feltételeit. (Tudjuk, a történelem menete, ha vargabetűkkel is, ehhez a prognózishoz „igazodott“).*

Ezek az előrejelzések szervesen következtek abból, hogy Bauer nem tekintette haladásnak a kisebbségek beolvadását. Nem értett egyet Kautskyval, aki a gazdasági fejlődés követelményeire és következményeire hivatkozva, már előre elfogadta a csehek asszimilálódását, illetve eltűnését. Bauer szerint a nemzeti-kulturális önkormányzat a demokratikus és szocialista jövő elidegeníthetetlen tartozéka lesz.

Ami viszont e koncepció életbe ültetését illeti, Bauer elképzelései és tervei heves vitákat és bírálatokat váltottak ki. A konkrét megvalósulás területén inkább kudarcokban, mint elégtételben volt része. E komplexum mai elemzésekor tekintetbe kell vennünk, hogy a korabeli szocialisták politikai szótárában még nem különültek el egymástól egyértelműen és kellő tudományos megalapozottsággal az önrendelkezés, az önkormányzat, a függetlenség fogalmai, s ez a körülmény a Marxnál és Engelsnél megfigyelhető pontatlanságokkal együtt sok nehézség és félreértés forrása lett. A koncepcionális akadályok ellenére — többek között — leszögezhető, hogy Renner és Bauer javaslatai részben fedik egymást, részben viszont — éppen a szerzők különböző nézőpontjai következtében — eltérnek egymástól. Közös lényegük (az előbbiekről során említettek kiegészítve) a következő: a kulturális autonómia a területlő függetlenlő meghatározott egyének nemzeti szövetségét illeti meg. Ez a szövetség a személyi elv alapján létrejött közjogi testületekből tevődik össze, legfontosabb hatásköre pedig a nemzeti kultúra irányításában, fejlesztésében nyilvánul meg, s ezt más jogi és közigazgatási attribútumok egészítik ki. Míg Rennernél — jogi-etatista szemléletének megfelelően — a hangsúlyok az utóbbiakra esnek, Bauer javaslataiban az elsőbbséget a művelődésbeli feladatok élvezik. Mindketten azonban az állami integritás talajára helyezkedtek, és „centrista“ terveikkel a nemzetiségek követeléseit a status quo megőrzésével akarták összeegyeztetni. A nemzeti-kulturális autonómia jelszava nem az elszakadást, hanem végső soron a föderalizálást volt hivatva szolgálni. Ebben az összefüggésben jogos tehát azoknak a kritikásoknak a fenntartása, akik a személyi katasztrófa felállításának nehézségére is hivatkozva, főként azt kifogásolták, hogy mindkét terv lemond az elszakadáshoz való jogot magában foglaló önrendelkezésről. Ezek a bírálók elsősorban azt nehezményezték, hogy Renner és Bauer jogi, illetve kulturális megoldásokkal próbálja a radikális politikai átrendezést helyettesíteni.

A tőkés-földesúri rendszer feltételei között indokolt volt ama lenini észrevétel is, hogy a megvalósuló kultúraautonómia a kiváltságos osztályok és a klerikalizmus befolyását erősítené meg. Minden művelődésben megvannak ugyanis a demokratikus és a szocialista kultúra elemei, ám „a földbirtokosok, a papok, a burzsoázia kultúrája“ az uralkodó.¹⁵ Lenin és Sztálin kritikái (amelyeknek nyomatékait, élet és helyenkénti túlzásait a bundistákkal, valamint a kaukázusi szociáldemokratákkal folytatott indulatos polémia határozta meg) nyilván nem hatálytala-

* Bauer jelezte egyébként a szudéta-németek kérdésével kapcsolatban várható bonyodalmakat, s nem tévedett annak az előrelátásában sem, hogy a monarchia elnyomott nemzetéhez tartozó munkások, ha erre lehetőségük nyílik, a nemzeti egyesülés útját fogják választani. A történelem nélküli népek ébredésére vonatkozó várakozásai a harmadik világ emancipálódásában éppúgy igazolást nyertek, mint Nyugat-Európa „betöltött nemzeteinek“ a feltámadásában.

nítják a nemzeti kultúrák szabad, önálló fejlesztésének demokratikus és szocialista követelményét.

A Bauer-féle konkrét javaslatokról, illetve a kritikáiról kialakított képünk nem volna teljes, ha nem említenénk meg, hogy Sztálin is elismerte a területi autonómia elégtelenségét olyan körülmények között, amelyekben valamely nemzeti vagy nemzetiség tagjai az ipari-városi fejlődés következtében szétszóródnak, és kisebbségi helyzetbe kerülnek.¹⁶ És utalunk továbbá arra, hogy Bauer a későbbiek során sok tekintetben revízió alá vette tervét. Míg például Renner 1918-ban, sőt utána is ragaszkodott a régi keretek fenntartásához, Bauer, aki egyébként hajlott a nagynémet egység felé, rájött a személyi autonómia elégtelenségére, majd elfogadta a nemzeti örendelkezés programját.¹⁷

A képhez hozzátartozik még, hogy Jászi Oszkár* szintén szembefordult Bauernek a Gross-Österreich tervéhez illeszkedő javasolataival¹⁸, Vasile Goldiş viszont irányadónak tekintette nemzetmeghatározását.¹⁹

Ami a magyar szocialisták álláspontját illeti, kétségtelen, hogy a *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* megjelenése felélenkítette az érdeklődést a nemzeti-nemzetiségi kérdés iránt. Megszületett az elméleti igény is arra, hogy — gyakran Bauerrel vitázva — az ország etnikumközi viszonyait és konfliktusait a párt célkitűzéseinek megfelelően értelmezzék. A *Szocializmus* című folyóirat 1906—1907-es évfolyamában a szerkesztőség több írást közölt annak a jegyében, hogy a baueri mű ösztönzésére a kérdést sokoldalúan megvilágítsák. Elsőnek Rudas László számolt be Bauer könyvéről. Recenziója viszonylag keveset időzik a nemzet fogalmának meghatározásánál, figyelmét inkább ama fejtegetésekre összpontosítja, amelyek az osztrák nemzetiségi harcokat, az osztrák munkásságnak e harcokban játszott szerepét tárgyalják. Néhány, a könyv szerkesztését érintő kritikai észrevétellel együtt, Rudas jelzi, hogy Bauernek a magyarországi helyzetre vonatkozó nézeteit még alapos mérlegelés tárgyává kívánja tenni.²⁰ Ugyanez a cél vezet Varga Jenőt, aki Renner és Bauer koncepciójával vitatkozva, főként az előbbinek az önálló magyar vámrületet megkérdőjelező felfogását utasítja el.²¹ Míg Rudas és Varga akkori álláspontja nem tartalmazott a Bauerénél radikálisabb megoldásokat, Szabó Ervin már 1904-ben nem ragaszkodott a Monarchia határainak fenntartásához. Jól látta, hogy a nemzetiségi kérdést nem lehet a szocializmus győzelméig elodázní, mert a nemzeti-nemzetiségi megosztottság komolyan akadályozza a közös harcot.²²

Otto Bauer könyve értékes adalékokat és szempontokat kínál mindazoknak, akiket az értelmiségnek a nemzeti-nemzetiségi mozgalmakban, illetve az utóbbiaknak a munkásmozgalommal való érintkezésében betöltött szerepe foglalkoztat. Láttuk, az osztrák marxistáknak Bauer képviselte értelmiségi csoportját éppen az e kérdéskörre összpontosított érdeklődés emelte ki a korabeli szociáldemokráciára e tekintetben jellemző közömbösség közegeiből. A *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* mindenekelőtt a történelem nélküli népek ébredésének összefüggései között mutatja be azoknak az írástudóknak a hivatását, akik a nemzeti nyelv és irodalom ápolásával, a történelmi múlt feltárásával a szunnyadó nemzeti tudatot élesztették. Az általa legjobban ismert cseh példánál maradva, Bauer kiemeli a néptanítók és az alsópapság érdemét a nép lelki- és gondolatvilágában fellépő érzelmeik, nézetek és szándékok tolmácsolásában. E két kategória állt ugyanis a legsorosabb kapcsolatban a néptömegekkel, s így érthető, hogy rájuk várt a nap nap után használt anyanyelv nemzetépítő funkciójának a tudatosítása. Igaz, a cseh nemzeti mozgalom hajnalán a nagy „ébresztők”, Palacky, Dobrovsky, Kollár és Safarik történelmi, nyelvtudományi írásai még német nyelven láttak napvilágot, ám rövid idő elteltével „a cselédek és parasztok nyelve” bevonult a tudomány, az irodalom csarnokaiba. És szinre lépett az a jómódú kispolgári réteg, amely ugyancsak a kapitalista fejlődésnek köszönhetően a mennyiségileg és minőségileg fejlődő értelmiségi termeléshez nélkülözhetetlen közönséget, a „piacot” szolgáltatta.²³

Egy kelet-európai értelmiségsszociológia szempontjából is különös figyelemre tarthatnak számot Bauernek a nemzeti ébredésben kimutatható entellektüel-teljesítményhez fűzött magyarázatai. Az ausztrómarxista gondolkodó szerint mindennek előtt a néptömegek politikai tapasztalatlansága és műveletlensége, illetve az értelmiségiek felkészültsége és tekintélye teszi érthetővé a tanítók, tanárok, papok, ügyvédek kezében összpontosuló vezetést. Ugyanakkor azonban még azt is számításba

* Jászi egyébként már a *Szocializmus* 1907-es évfolyamában megjelent *Néhány szempont a nemzeti kérdéshöz* című írásában részletesen beszámolt Bauer könyvéről. Kiemelte, hogy ez a mű mintegy beletözi a monarchia sajátos, rendkívül tarka és bonyolult nemzeti-nemzetiségi viszonyait tanulmányozó előző nemzedékek erőfeszítéseit. A könyv érdemeit méltató Jászi azt is megjegyzi, hogy nem érzett egyet Bauer több tételével, s noha beszámolója főként a figyelemfelhívás céljából készült, már a recenzióban vitába száll Bauernek a Gross-Österreich-ra vonatkozó elképzeléseivel.

kell venni, hogy a gazdasági motivációjú osztályharcban nem érdekelt értelmiség — műveltségéből következően — az eszmék befolyásának van minden más osztálynál erősebben kitéve. Ahol nem a különböző osztályok állnak egymással szemben, hanem az egész nép bocsátkozik harcba, ott rendszerint az értelmiség küzd az első sorokban. Így volt ez 1789-ben Franciaországban, az 1848-as Németországban és Ausztriában, a század elején pedig ugyanez észlelhető Oroszországban. A történelem azt bizonyítja, hogy az értelmiség oroszlánrészt vállal a harcban, amikor a nemzeti érdekek ütköznek össze. Az írástudók érzékelik ugyanis a legelviselhetlenebbnek az idegen uralmat, s ők azok, akik a legérzékenyebben reagálnak a nemzeti nyelv, kultúra, történelem és „becsület“ megalázására.

Bauer azonban nem elégszik meg csupán az eszmei-érzelmi tényezők nyújtotta magyarázattal. Nem rejti véka alá azt sem, hogy az iskola és a nyelv kérdését zászlajára tűző értelmiség gazdaságilag is érdekelt a nemzeti kultúra fejlesztésében, s ilyenképpen az iskolákban és a hivatalokban használatos nyelvért folyó harc mélyén az értelmiségen belüli konkurrencia húzódik meg.²⁴

Méltányolnunk kell a szociológusnak az anyagi mozgatóerőig hatoló elemzését, ámbar a munkásmozgalmon belüli nemzeti nihilizmus több képviselője előszeretettel hivatkozott arra, hogy az értelmiség érdekből cselekszik, amikor az anyanyelvű művelődés szabad kibontakozását szorgalmazza.

Tény, hogy a kultúráról mint elsőrendű nemzetépítő tényezőről és a kulturális autonómiának a nemzeti-nemzetiségi kérdés megoldásában kijelölt rendeltetéséről szóló nézetek jellegzetesen értelmiségi érdekeltségről, illetve beállítottságról árulkodnak. Ez a megállapítás azonban önmagában még nem fosztja meg sem jelentésétől, sem érvényétől az említett felfogásokat. Ha az írástudók nem valamilyen transzcendens küldetéstől hajtva, hanem szakképzettségüket működtetve úgy védtek és pallérozták a nyelvet, s úgy kezdeményezték iskolák, színházak, akadémiák és tudós társaságok létesítését, hogy közben helyet és megélhetést biztosítottak maguknak a társadalmi munkamegosztás bővülő keretében, ez a körülmény még nem teszi kétségessé a nemzeti-nemzetiségi célok, eszmények és érdekek létjogosultságát. Erdek, eszmény és érték nem zárja ki egymást. Ellenkezőleg: eszmények és értékek a szociális-nemzeti érdekek, törekvések eszmei közvetítői. Nem pusztá tükröződések, hanem a valóságalkító cselekvés stimulensei.²⁵ Az érdekek rendszerint az értelmiségi elméleti-általánosító képességeinek és tevékenységének köszönhetően öltik magukra az eszmények, az értékek alakját. Ebben az artikuláló tevékenységben jelölhetjük meg az „ébresztők“ történelmi érdemét, s ugyanezért a teljesítményért illeti elismerés azokat az írástudókat, akik tételiesen kifejtették a munkásmozgalom és az elnyomott nemzetek érdekszövetségét, célkitűzéseik interferenciáját s erőik egyesítésének parancsoló szükségességét.

Ezekben a képességekben, ezekben az eszmei-tudatosító funkciókban rejlik annak is a titka, miért tettek szert oly jelentős befolyásra a dolgozó tömegek között mind a korai és a kései „ébresztők“, mind azok a szocialista gondolkodók és politikusok, akik felismerték az osztályharc és a nemzeti-nemzetiségi emancipációért folyó küzdelem egymásrautaltságát. Tévédtek viszont mindazok, akik lebecsülték vagy polgári csökevénynek minősítették a tömegek nemzeti aspirációit, jelentkezésüket pedig kizárólag „kispolgári entellektüelek“ nacionalista lélekmérgezésére vezették vissza.²⁶

Láttuk, Otto Bauer úgy vélte, hogy az értelmiséget a gazdasági érdekellentétek fűtötte konfliktusoktól való távolság is arra képesíti, hogy az össznemzeti célok kifejezőjévé váljék. Noha ez a távolság (főként a modern társadalomban) távolról sem oly méretű vagy oly jellegű, hogy egyértelműen rétegmeghatározónak tekintsük, az értelmezés nem minden vonatkozásban téves. Az értelmiségnek tényleg vannak csoportjai, amelyek a társadalomfejlődés bizonyos szakaszában többkevesebb „függetlenséget“ élveznek, s ez a helyzet összefügg és beleérző adottságaikkal együtt valóban alkalmassá teszi őket az említett feladatra. A Szocializmus című folyóiratnak abban a számában, amely — mondhatni — Bauer könyvének kiegészítő hatását bizonyítja, Rozvány Jenő szintén a nemzeti-érdektudóknak önálló érdekeire és törekvéseire hivatkozik, amikor a szocialdemokrata párt részéről aktív támogatásukat sürgeti. Rozvány azt fejtegeti (érvelése a román nemzeti mozgalom ismeretéről tanúskodik), hogy a nemzeti-érdektudók hordozóját nem a burzsoáziával, hanem a szellemi munkát végző intelligenciával kell azonosítanunk. Míg az előbbi — a kizsákmányolás védelmében — az uralkodó nemzet hatalmon lévő osztályaihoz zárkózik fel, az utóbbi ki van rekesztve a kiváltságot biztosító hivatalokból és állásokból. Ezért kénytelen magát szabad foglalkozásokból fenntartani, ennek viszont az a következménye, hogy nem függ a magyar burzsoáziától, és nem fogadja el a magyar állami eszmét. Érdekei a dolgozókkal való szolidaritásra készítenek, s ez a tendencia még az alsópapság magatartásában is felfedezhető. Rozvány

nyilvánvalóan túloz, amikor azt bizonygatja, hogy a nemzetiségi pártot egyáltalán nem szabad burzsoá pártnak tekinteni, ám igaza van, amikor kijelenti: „A nemzetiségi értelmiség érdeke nem ellentétes a proletárság érdekeivel, sőt a proletárság helyzetének emelkedése a nemzetiségi értelmiség helyzetét is közvetlenül javítja.”²⁷

Rozvány Jenő példája is jelzi, hogy Bauer könyve a társadalmi és a nemzeti felszabadulás korrelációját megfogalmazó-megszemélyesítő értelmiség számára nélkülözhetetlen kútforrás volt és maradt.

JEGYZETEK

11. *I. m.* 214—215., 220—221.
12. Robert A. Kann: *Das Nationalitätenproblem der Habsburgmonarchie*. Graz—Köln, 1964. 54.
13. Charles C. Herod: *I. m.* 53., 91., 94.; Hans Mommsen: *I. m.* 57.
14. *I. m.* 175., 176., 215., 230.
15. V. I. Lenin *Összes művei* 24. Bp., 1970. 120.
16. J. V. Sztálin: *I. m.* 350.
17. Helmut Konrad: *I. m.* 20.
18. Jászi Oszkár: *A nemzeti államok és a nemzetiségi kérdés*. Bp., 1912. 515—518.
19. Vasile Goldiş: *Válogatott írások*. Buk., 1978. 184., 186.
20. Rudas László: *Marx kutatási módszere új téren*. Szocializmus, 1906—7. 18.
21. Varga Jenő: *Az önálló vámterület és az osztrák proletariátus*. Szocializmus, 1906—7. 18.
22. Kende János: *A magyarországi szociáldemokrata párt nemzetiségi politikája, 1903—1919*. Bp., 1973. 35—37.
23. Otto Bauer: *I. m.* 231—233.
24. *I. m.* 291—295.
25. Gáll Ernő: *Érdek, érték, közösség*. In: *Tegnapi és mai önismeret*. Buk., 1975. 19—31.
26. Hans Mommsen: *I. m.* 93.
27. Rozvány Jenő: *Szociáldemokrata párt és nemzetiségiék*. Szocializmus, 1906—7. 18.

Kovács Zoltán: Szászok
(freskórészlet)